

Karlstads barnavårdsnämnd 1927-1928:

En genushistorisk studie

Louise Eriksson

Fakulteten för humaniora och samhällsvetenskap

Ämne: Historia med didaktisk inriktning II

Nivå/Högskolepoäng: B-uppsats 10,5 hp

Handledare: Hanna Enefalk

Examinator: Anders Forsell

Datum: 04/05-22

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågor	2
1.2 Forskningsläge	2
1.3 Metod och material.....	6
1.4 Källkritik	8
1.5 Etiska aspekter.....	8
1.6 Bakgrund	9
2. Undersökning.....	11
2.1 ”Kriminalitet”	11
2.2 ”Otukt”	13
2.3 ”Föräldrars fattigdom”	15
2.4 Unika fall.....	19
3. Avslutande diskussion.....	22
Sammanfattning
Käll- och litteraturförteckning.....

1. Inledning

23/3 1927: En rektor skrev till barnavårdsnämnden i Karlstad, angående en pojke med avliden far och en fattig mor som var tvungen att försörja sina äldre söner på grund av arbetslöshet. Pojken hade hög frånvaro i skolan, var känd för att ”fara med osanning” och att ”föra sin mor bakom ljuset” om sin skolgång. Skolans vaktmästare hade försökt att hämta pojken till skolan flera gånger, utan framgång då han oftast ljög och hittade på ursäkter inför vaktmästaren. Vidare fyllde pojken sina dagar med ”dagdriveri”. Rektorn skrev vidare om att tillskriva ”abnormitet” hos pojken, eller åtminstone undersöka om detta var möjligt. Om han tillskrevs detta kunde han nämligen straffas med relegation. Rektorn tyckte att pojken borde omhändertras.¹

Detta var bara ett av alla fall, brev och rapporter som fanns att läsa i protokollen från barnavårdsnämnden i Karlstad stad under tidigt 1900-tal. Hur barn och föräldrar framställdes, inte bara av barnavårdsnämnden, men också av skolan och andra myndigheter, vilket kommer framgå tydligare i den senare delen av studien.

Barnavårdsnämnden skulle agera och skydda barn som for illa, men även skydda andra barn och samhället från dessa barns dåliga inflytande. Barnavårdsnämndens nämndemän, som ansvarade för inkomna anmälningar och åtgärder i fallen, skulle med hjälp av regelverken tolka om barnen var *vanartade* eller ej. Ett vanartat barn beskrivs av Maria Sundkvist som ett barn som bryter mot idealet om barndomen, alltså barndomsidealet. Ett barn med för mycket fritid som vistades ute för sena tider och nyttjade njutningsmedel/nöjen som var till för vuxna. Ett barn skulle leka och lära, vistas hemma hos sina föräldrar. Ett barn med för mycket frihet kunde komma att bli oberoende och mista respekten för sina föräldrar, således också för samhället och för den gudomliga makten.² Till vanartade barn hörde även de som ägnade sig åt brottsliga handlingar eller som hade hög frånvaro i skolan.³

Någonting annat förutom lagar att ta hänsyn till, var samhällets normer, som såg olika ut beroende på vilket kön människor tillhörde. Flickor skulle anamma ett visst beteende och fostras på ett sätt, tillskillnad från pojkar som skulle fostras på ett annat, för att bli män och kvinnor i det tidiga 1900-talets Sverige. Dessutom var det många gånger lärare och lärarinnor som anmälde sina elever till barnavårdsnämnden, för att de ansåg att dessa elever var vanartade och därmed onormala och skadliga för andra elevers moral. I och med 1924 års lag blev det obligatoriskt att inrätta en barnavårdsnämnd. Före det låg ansvaret på skolan. Barnens fritid började allt mer bli statens sak och ett potentiellt samhällsproblem.⁴

¹ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie: A1 Barnavårdsnämndens protokoll Karlstad stad, volym 18 1927. Protokoll 23/3 1927.

² Sundkvist, Maria, *De vanartade barnen: mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925*, Uppsala 1994, s. 70.

³ Swärd, Hans, *Mångenstädes svårt vanartad...: om problemen med det uppväxande släktet*. Floda 1993, s. 23.

⁴ Sundkvist (1994), s. 12-13, 15-17.

1.1 Syfte och frågor

Syftet med den tänkta undersökningen är att bringa mer kunskap om barnavårdens arbete under tidigt 1900-tal, med fokus på genus. Barnavårdsnämnden ihop med resten av samhället, främst skolor och politiker, skapade normer/ideal och använde sin makt för att praktisera och bibehålla dessa. Motiveringen till åren 1927 och 1928 grundar sig i hur välfärdssamhället började växa fram under mellankrigstiden. Likt det som framgår i bakgrunden och inledningen grundade inte endast barnavårdsnämnden sina beslut i de lagar som tillkom under början av 1900-talet, utan även i samhällets normer och dess krav på barn och föräldrar. Vid den tänkta undersökningstiden hade alla dessa lagar redan trätt i kraft, således syntes dessa i praktiken.

Utifrån dessa frågor ska studien fokuseras kring:

- Vilka olika typer av fall ägnade sig barnavårdsnämnden åt 1927-1928 i Karlstad?
- Hur definierade man vanvård beroende på om barnet var en pojke eller en flicka?
- Ingrep nämnden på olika sätt och på olika grunder hos en moder respektive fader?
- Vad kan slutligen detta säga oss om hur tidens olika normer och ideal påverkade barnavårdsnämndens syn på vanvård?

1.2 Forskningsläge

Uppsatsen grundar sig i fyra avhandlingar, en bok och en magisteruppsats. Maria Sundkvists avhandling *De vanartade barnen: Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavård 1903-1925* fokuserar till skillnad från den här uppsatsen på Norrköpings Barnavårdsnämnd. Utöver det berör hon föräldrarnas och barnens upplevelse, samt nämndens agerande och synpunkter ur ett genusperspektiv, som även berörs här. Vidare går Sundkvist igenom hur nämnden tillämpar barnavårdslagarna under tidigt 1900-tal, samt hur dessa såg ut i praktiken med diverse åtgärder nämnden kunde vidta. Hur lärare och myndigheter med auktoritär makt skulle skapa den goda barndomen, således kontrollera barnen till att leva inom de ramar. Enligt Sundkvist var det fler pojkar än flickor som ansågs vanvårdade. De flesta barnen som anmäldes kom från arbetarfamiljer, således var de flesta mötena mellan föräldrar och Barnavårdsnämnden ett klassmöte, som kunde leda till konflikter. Avhandlingen tar även upp den barnkultur som i allt större utsträckning bredde ut sig och hur den gick emot det barndomsideal staten och myndigheter hade. Kortfattat berör avhandlingen barnens kamp för sin barndom.⁵ Vidare har hon använt sig av Norrköpings skolråds- och barnavårdsnämnds protokoll med bilagor för att bygga sin studie. Hon har både analyserat och tolkat materialet, samt försökt finna samband i de kvantitativa uppgifterna och följt upp kontakten som barnen och

⁵ Sundkvist (1994), s. 237-243.

deras föräldrar haft med nämnden. Även fast Sundkvists avhandling har fokus på Norrköping har den varit till stor hjälp i mitt arbete, då den tar upp liknande frågor som berörs här.⁶

I Helena Bergmans avhandling *Att fostra till föräldraskap: Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900-1950* ligger fokuset mer på kvinnor och män, staten, samhället och individen.⁷ Bergman studerar hur kvinnligt och manligt konstrueras, således hur det påverkar och syns i samhället.⁸ Vidare studeras barnavårdsnämnden som profession och hur en ny yrkesgrupp växte fram ur socialpolitiken.⁹ Avhandlingen innehåller också ett fokus på den skandinaviska välfärdsstaten och dess ideal, samt hur det påverkade människor och framförallt då kvinnor.¹⁰ Syftet med avhandlingen är således hur kön konstruerats genom dessa aktörer, vidare hur idéer om genus, familj, föräldraskap, klass och sexualitet inverkat på möten mellan barnavårdsnämnd, individer samt stat. Bergman har använt sig av socialvårdstidskrifter, kvinnopolitiska publikationer, arkivmaterial från svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet samt från Stockholms barnavårdsnämnd. Studien är i första hand kvalitativ.¹¹ Vidare har Bergmans avhandling varit till hjälp för att förstå politiska beslut och samhällsideal från tiden den här uppsatsen grundar sig i. Då hennes avhandling belyser föräldrarnas roll ur ett genusperspektiv har den varit till användning i frågan som har mer fokus på föräldrarna.

Den tredje avhandlingen som den här studien grundar sig i är *Mångenstädes svårt vanartad...: om problemen med det uppväxande släktet* av Hans Swärd. Hans studie fokuserar på sekelskiftet, slutet av 30- och 50-talen, samt början av 60-talet.¹² Avhandlingen handlar om hur barnavårdsnämnden och andra sociala myndigheter som har med barnavård att göra, samt hur samhället i stort uppfattat och beskrivit barn och deras problem. Exempel på barn- och ungdomsproblem kan här vara ligistbeteende, gatuhängande och olydnad. Vidare undersöker studien hur dessa myndigheter har motiverat sina val av åtgärder, för att fostra och skydda dessa problematiska barn och ungdomar.¹³ Andra frågor som berör studien är; ”Hur har problemen och hotbilderna formulerats vid olika tillfällen?”, ”Vad har ansetts orsaka problemen?”, ”Hur har barnavårdsreformatörerna menat att problemen bäst skall lösas?”.¹⁴

I Swärds avhandling framgår att man såg inflyttningen till städerna under 1800-talet som problematisk, speciellt för barnen. Fattigdom och trångboddhet ansågs vara svårare i städerna än på landsbygden, barnen riskerade att driva runt på gatorna och det rådde brist på social kontroll.¹⁵ En god barndom innehöll enligt Sundkvist, en mor och en far i hemmet, att man hade hela och rena kläder, mat på bordet och tid för lek. Barnen skulle hållas hemma och inte driva

⁶ Sundkvist (1994), s. 31, 37-38.

⁷ Bergman, Helena, *Att fostra till föräldraskap: Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900-1950*. Stockholm 2003, s. 325-326.

⁸ Bergman (2003), s. 28.

⁹ Bergman (2003), s. 35-36.

¹⁰ Bergman (2003), s. 31-32.

¹¹ Bergman (2003), s. 40-48.

¹² Swärd (1993), s. 10.

¹³ Swärd (1993), s. 9.

¹⁴ Swärd (1993), s. 10.

¹⁵ Swärd (1993), s. 21.

runt sent på kvällarna, de skulle vara beroende av sina föräldrar som skulle skydda och försörja dem.¹⁶

Den tidigare forskningen i avhandlingen baseras en del på studier som berör genus och klass.¹⁷ Swärds avhandling är en kvalitativ studie som studerat handlingar från Malmö barnavårdsnämnd, Malmö skyddshemsstyrelse, fattigvården i Malmö och familjen Stenkulas släktarkiv.¹⁸ Avhandlingen har varit till hjälp i denna uppsats för att bättre förstå samhällets syn på barn och ungdomar med problematik. Samt hur barnavårdsnämnden motiverade sina åtgärder till dessa. Den första delen av hans avhandling har använts i denna uppsats, som berör tidigare delen av 1900-talet, då den här studien är avgränsad kring detta tidsspann. Avhandlingen förklarar även vanartsbegreppet, vilket även är till användning här.

Robert Eckeryds avhandling *Acceptans eller utstötning? Ogifta mödrar i Ångermanland 1860–1940*, har också varit en av byggstenarna i den här uppsatsen. Syftet med hans studie är bland annat att lyfta fram konsekvenserna för de mödrar som födde barn utom äktenskapet. Studien är avgränsad till andra halvan av 1800-talet och början av 1900-talet, med motivering i de samhällsförändringar som skedde under tiden och som därmed kan ha förändrat synen på ogifta mödrar. Vidare omfattar studien tre olika lokalsamhällen; Sollefteå, Nordingrå, Nordmalings samt Bjurholms tingslag. Studien berör dessutom de lagar som tillkom 1902 samt 1917, som påverkade barnavårdens arbete.¹⁹

Eckeryd har främst använt sig av kyrkoböcker och domböcker som material till sin studie, även barnavårdshandlingar förekommer i källmaterialet.²⁰ Avhandlingen kommer i sin senare del fram till att gamla seder, bruk och normer som delvis grundar sig i religiösa synsätt och dels ur olika klasser, framför allt lägre, levde kvar även på 1920-talet. Trots en mildare attityd menar Eckeryd att synen på kvinnans sexualitet och föreställningar om hennes moral levde kvar. Således fanns det tydliga uppfattningar om vad kvinnans respektive mannens roll i hemmet och äktenskapet var.²¹ Eckeryds avhandling har varit till användning i den här uppsatsen för att få kunskap om ogifta mödrars livssituation, då den kategorin av kvinnor ofta dyker upp i källmaterialet som denna uppsats bygger på. Vilket kan kopplas till den fråga i studien som berör föräldrarna ur ett genusperspektiv. Trots att Eckeryds fokus ligger på Ångermanland, berör den ändå lokalsamhällen, alltså ett lokalperspektiv, vilket min studie också har fokus på, men då istället Karlstad.

Information om 1902- och 1924 års barnavårdslagar har jag tagit från Gustav Svenssons bok *Högsta förvaltningsdomstolen och tvångsvården: om betydelsen i rättssäkerhetshänseende av domstolens domar angående LVU och LVM*. Svensson är docent i socialrätt vid Göteborgs universitet och boken är en granskning av högsta förvaltningsdomstolens domar som berör LVU och LVM. LVU är en förkortning för ”Lag med särskilda bestämmelser om vård av

¹⁶ Sundkvist (1994), s. 53-56.

¹⁷ Swärd (1993), s. 15-16.

¹⁸ Swärd (1993), s. 28.

¹⁹ Eckeryd Robert, (2017), *Acceptans eller utstötning? ogifta mödrar i Ångermanland 1860–1940*, Umeå: Umeå universitet, s. 7-10.

²⁰ Eckeryd (2017), s. 46-47, 55.

²¹ Eckeryd (2017), s. 366-367.

unga”, LVM är en förkortning för ”Lagen om vård av missbrukare”.²² Jag har framför allt tagit del av det som står i kapitlet ”Historisk tillbakablick på lagstiftningen”, för den här uppsatsen.

Min tidigare forskning inkluderar även en magisteruppsats, gjord av Jessica Karlsson på Linköpings universitet 2006. Studiens fokus ligger på hur barnavårdsnämnden i Nyköping tillämpade vanartslagen från 1902, med utgångspunkt i barndomsidealet i början av 1900-talet. Syftet med uppsatsen är att analysera hur och varför nämnden ingrep, hur ett maktperspektiv.²³ Frågorna i uppsatsen lyder; ” Vilka handlingar och beteenden hos barnen i Nyköping fick barnavårdsnämnden att handla enligt vanartslagen?”. ”Vad ansågs, från myndighetshåll, vara ’barnens bästa’ eller en ’normal barndom?’”. ”Kan man identifiera ett kontroll- och/eller klassperspektiv genom barnavårdsnämndens handlande, och i så fall hur?”.²⁴ Vidare undersöker Karlsson normer och avvikande beteende och hur barnavårdsnämnden tillsammans med skolan och andra myndigheter bestämde hur gränserna skulle dras mellan dessa. Undersökningen studerar även hur dessa myndigheter utövade sin makt över barnens föräldrar. Karlsson säger sig kunna se ett samband mellan nämndens åtgärder och den rådande familjesituationen i fallet, även hur barnen skötte sig i skolan.²⁵ Uppsatsen är både en kvalitativ och en kvantitativ studie, där Karlsson analyserat handlingar mellan 1907-1916. Det är material från Nyköpings statsarkiv som studien grundar sig i, mestadels material från barnavårdsnämnden, men även material från fattigvårdsstyrelsen och skolstyrelsen.²⁶ Vidare har Karlsson använt sig av en komparativ metod, där hon jämfört sina uppgifter med andra svenska städer.²⁷

Karlssons studie har varit till användning för att förstå, likt de föregående avhandlingarna, hur myndigheter styrde normer hos barn och föräldrar. Hur dessa utövade sin makt för att upprätthålla normerna, på framför allt arbetarklassen, då de överrepresenterar fallen i arkivmaterialet.

²² Svensson, Gustav, *Högsta förvaltningsdomstolen och tvångsvården: om betydelsen i rättssäkerhetshänseende av domstolens domar angående LVU och LVM*. Stockholm 2012, s. 15-18.

²³ Karlsson, Jessica, ”Den ideala barndomens avvikare: Nyköpings barnavårdsnämnds tillämpande av 1902 års vanartslag 1907-1916 ur ett maktperspektiv”. Norrköping 2006, s. 2.

²⁴ Karlsson (2006), s. 2-3.

²⁵ Karlsson (2006), s. 47-48.

²⁶ Karlsson (2006), s. 16.

²⁷ Karlsson (2006), s. 18.

1.3 Metod och material

Studien är en kvalitativ studie, som bygger på inläsning av barnavårdsnämndens protokoll samt utredningsprotokoll från år 1927 och 1928, från Karlstad stad. Motiveringen till de valda åren finns i de barnavårdslagar som tillkom åren innan, den sista lagen trädde i kraft 1926. Undersökningen är geografiskt avgränsad till Karlstad kommun, således blir studien om ett lokalt etablissemang, ur ett ovanifrån perspektiv, hur nämnden tillämpar lagarna utifrån deras syn på saken.

I protokollen från 1927 och 1928 fanns diverse utredningar och rapporter från barnavårdsnämnden, samt brev som var inskickade till nämnden från exempelvis polisen eller skolan. Här fanns information om både föräldrar och barn, men framför allt barnens livssituation utifrån myndigheters uppgifter. Det är här insamlingen av enskilda fall kommer från, om barn varit delaktiga i brottsliga handlingar, eller föll offer för sådana. Ibland kunde ett fall följas upp under ett eller flera år, således fanns möjligheten att följa vissa barns öden genom nämndens handlingar.²⁸

I utredningsprotokollen förekom information om både barnen och deras föräldrar. Namn, ålder, yrke, civiltillstånd och vart de bodde. Det stod även uppgifter av mer känsligt slag, hur pass förmögna föräldrarna/föräldern var att fostra sitt/sina barn, om barnet var utom- eller inomäktenskapligt, om föräldrarna/föräldern hade en problematisk relation till alkohol etc. I framför allt utredningsprotokollen framkom om någon förälder var okänd eller avliden, vad inkomsten i hushållet var och om fadern inte betalade underhåll för barnet om föräldrarna var skilda/ogifta.²⁹

Protokollen var skrivna av barnavårdsmän, inkomna brev, rapporter och meddelanden var skrivna av andra kommuners barnavårdsnämnder, polisen eller skolan. Således är det en slags skevhet, ur ett källkritiskt perspektiv; bara överhetens röst som hördes, inte barnens eller föräldrarnas. Barnavårdsmännen skrev under utredningsprotokollen med sin underskrift (oftast stod det olika namn i varje protokoll, finns ingen röd tråd), i vissa protokoll saknades underskrift.³⁰

En kvalitativ studie går ut på att läsa och studera källmaterialet, helst ett begränsat sådant som möjliggör en närstudie.³¹ Jag har både analyserat materialet från ett textperspektiv och ett individperspektiv, då syftet och frågeställningarna i studien fokuserar på nämndens agerande men även individerna, i detta fall barn och föräldrar. Den valda metoden är också en slags komparativ studie, då genus ställs mot varandra och jämförelser dras mellan fall innehållande en flicka eller en pojke, moder eller en fader, utifrån nämndens agerande och motiveringar.

²⁸ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927, volym 19 1928.

²⁹ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

³⁰ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927, volym 19 1928. Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

³¹ Berglund, Louise & Ney, Agneta (2015). *Historikerns hantverk: om historieskrivning, teori och metod*. Lund: Studentlitteratur 1. Uppl, s. 159-163.

Motiveringen till varför jag valt det källmaterial jag gjort är bland annat för att materialet som finns tillgängligt från barnavårdsnämnden är omfattande. För att begränsa det till syftet valdes protokollen från år 1927 och 1928. Det finns utöver det en protokollbok för varje år från 1904-1970 inom serie A1 barnavårdsnämnden Karlstad stad, således används två protokollböcker i den här undersökningen för år 1927 och år 1928. I dessa protokoll förekom uppgifter om barn och detaljerad information om varje fall, men för att komplettera med mer specifik information om föräldrarnas livssituation valde jag att ta med barnavårdsnämndens utredningsprotokoll också.³² Där fanns det bara fem volymer i serie F6, första volymen innehåller utredningar från åren 1925-1938 och andra volymen från åren 1928-1936. Här har bara fallen från åren 1927 respektive 1928 undersökts. Resten av volymerna är från 30-, 40- och 50-talen. Under letandet efter källmaterial undersöktes även diarium (brev) och liggare (register) från barnavårdsnämnden, men där stod ingenting om de fallen som den här studien undersöker.

För uppsatsdispositionens skull och för att svara på fråga ett i uppsatsen, har jag valt att kategorisera de fall som förekom i källmaterialet, totalt var det 155 fall det rörde sig om. Således har de lagts in i undersökningsdelen som underrubriker. De fall med de tydligaste röda trådarna är: ”otukt”, ”kriminalitet” och ”föräldrars fattigdom”, sedan förekommer en del unika fall bland barnavårdsnämndens protokoll. Vilket betyder fall av en karaktär som sticker ut i källmaterialet, som förekommer mer sällan i protokollen, därav rubriken ”unika fall” som också tas upp i en underrubrik av just den anledningen.

I undersökningskapitlet kommer skillnaderna mellan pojkar/flickor, fäder/mödrar att tas upp, i den avslutande diskussionen kommer svaret på den sista frågan att diskuteras fram, alltså vad resultatet kan säga oss. Vidare under inläsningens gång har källmaterialet gått igenom och räknats, fallen från de bestämda åren har samlats in, sedan studerats mer detaljerat för att försöka se samband/röd tråd i fallen utifrån genus. Sist har fallen kategoriserats som presenterats ovan, därav behöver inte varje enskilt fall presenteras i undersökningskapitlet, det skulle innebära upprepningar och således inte fylla någon funktion. Vissa fall i källmaterialet kunde beskrivas mycket utförligt och innehöll flera sidor i omfång. För att avgränsa det och hålla det inom en lämplig ram presenteras istället ett fall som exempel på flera liknande fall, där det går att se en röd tråd.

Vidare har jag löpande i min undersökning jämfört och tolkat källmaterialet med den tidigare forskningen, för att belägga det som står i resultatet och diskussionsdelen, samt kunna dra röda trådar i större sammanhang utifrån rådande samhällsnormer och välfärdssamhället i Sverige under tiden som undersöks.

³² Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927, volym 19 1928. Serie F6 Utredningsprotokoll volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

1.4 Källkritik

I protokollen syntes inga tendenser till att nämndemännen försökt att måla upp en annan bild av fallen, eller skönmålat sina beslut eller enskilda personers fall. Tvärtom förekom raka svar och förklaringar till beslut och hur barn och föräldrars livssituation såg ut. Det som gick att anmärka på var den mänskliga faktorn, i detta fall protokoll med bristfällig motivering till nämndens beslut eller information om barn och föräldrar. Alltså går att anamma en mer funktionell källkritik här, vilka problem som kan uppstå när frågorna möter källorna.

Omfånget av materialet har inte varit något problem alls, snarare har det i vissa fall varit svårt att avgränsa det, då det lätt hade blivit för stort. Där emot var det som stod i nämndens anteckningar knapert i vissa fall. Sannolika anledningar till detta är bland annat att det inte var samma person som skrivit ned alla uppgifter, samt att en utredning kunde hänvisa till ett tidigare fall där det fanns mer information, som sträcker en bit bakåt i tiden. Ett exempel på utredningar som kunde vara svåra att tyda och som har väckt många frågor är fall där nämnden bara skrivit ”oförmögen”, som anledning till att ett barn omhändertogs ifrån en förälder.³³ På vilka grunder har barnavårdsnämnden dragit den slutsatsen? I sådana fall måste det påståendet tolkas utifrån rådande normer och hur synen på föräldrarollen såg ut, samt tillämpa försiktighet i sin tolkning.

Dessutom förekom det en viss oreda i materialet, i själva protokoll-böckerna kunde fall från flera år dyka upp, exempelvis kunde en utredning från 1926 dyka upp i protokollen som skulle beröra fall från 1927. I utredningsprotokollen kunde det även ligga lösa papper som är mer eller mindre osorterade, och utredningar från andra år som egentligen inte skulle förekomma enligt årsanvisningarna.³⁴

1.5 Etiska aspekter

När kontakt med känslig information sker, som berör enskilda individer är det viktigt att ta hänsyn till etiska aspekter. Det kan vara som i denna studie personliga uppgifter som rör individens privatliv, i sådana fall är det troligtvis inte relevant att ta med personens namn eller fullständiga namn.³⁵ I den här uppsatsen studeras barnavårdens arbete ur ett genusperspektiv, där studien rör enskilda fall. Fokus kommer alltså ligga på att jämföra flickor och pojkar, män och kvinnor, det är med andra ord inte relevant att hänga ut dessa människor med deras fullständiga namn.

³³ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

³⁴ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927, volym 19 1928. Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

³⁵ Berglund och Ney (2015), s. 146.

1.6 Bakgrund: Barnavårdslagar 1902-1945

I Sverige 1902 tillkom en lag som trädde i kraft 1903, lagen gav en speciell nämnd rätten att kontrollera barns uppfostran och omhänderta försummade barn. Lagen hade sin bakgrund i den ökande industrialiseringen och allt fler människor kom ut på arbetsmarknaden, därav den växande oron för att det fanns föräldrar som inte kunde leva upp till sin roll som fostrare och förebilder. Tillsynen över barnen blev mindre och det gav barnen mer fritid att ägna sig åt diverse aktiviteter ute på gatorna, därmed riskerade dessa barn att bli *vanartiga*, vilket kunde ses som ett potentiellt samhällsproblem.³⁶

I enlighet med den första lagen kunde antingen en barnavårdsnämnd eller folkskolestyrelse, eller skolråd sköta nämndens uppgifter, det var alltså inte obligatoriskt för en kommun att tillsätta en barnavårdsnämnd. Barnen som enligt lagen kunde falla under nämndens beslut skulle vara under 15 år. Lagen skilde även på barn som ansågs vara försummade men ännu inte hunnit bli vanartade, till den andra gruppen hörde de barn som hunnit bli vanartade och där nämnden ansåg att hemmets och skolans uppfostringsmedel inte räckte till. Till den första gruppen barn kunde barnavårdsnämnden ge vårdnadshavarna en allvarlig förmaning, för den andra gruppen kunde nämnden nu tilldela barnet en allvarlig varning samt *aga*.³⁷

Lagen som tillkom 1902 innehöll vissa åtgärder som föll på barnavårdens beslutande, bl.a. samtal, hembesök, aga och att barnet ska skiljas från hemmet. Dock skulle omhändertagande ske som sista utväg, om nämnden testat resten av alternativen först utan lyckat resultat, eller om nämnden såg det meningslöst att ens försöka med dessa alternativ före beslut om omhändertagande.³⁸

Nämnden kunde dessutom utse en övervakare till båda grupperna. Om dessa åtgärder inte räckte hade nämnden rätt till att skilja barnet från hemmet. Föräldrarna hade möjlighet att överklaga om de inte samtyckte till beslutet, då prövades beslutet av länsstyrelsen.³⁹

1924 tillkom en ny barnarättslag, nu var det obligatoriskt för alla kommuner att inrätta en barnavårdsnämnd. Nu fanns det fler förebyggande åtgärder och om ett omhändertagande skulle ske, skulle det vara för att skydda barnet som första prioritet, inte samhället. Åldersgränsen höjdes också till barn under 16 år om barnets ansågs vara i fara i våldsutsatta hem, eller riskerade att bli vanartade av oförmögna föräldrar. Lagen kunde även gälla barn under 18 år om barnet ansågs vara extra vanartat och speciella åtgärder krävdes. Åtgärderna såg likartade ut som de enligt 1902 års lag, om dessa inte hjälpte kunde nämnden omhänderta barnet för skyddsuppfostran.⁴⁰

³⁶ Svensson (2012), s. 30-32.

³⁷ Nationalencyklopedin (u.å), "Aga" (hämtad 03/04-22). Om man söker på ordet "aga" i uppslagsverket NE får man följande citat; "aga, kroppslig bestraffning av minderåriga eller underlydande i uppfostringssyfte."

Svenska Akademiens ordbok (online tryckt version från 1898), "Aga" (hämtad 03/04-22). I svenska akademiens ordbok beskriver man ordet som kroppslig bestraffning i uppfostrande syfte, för barn, tjänare och husdjur. På SAOB:s webbsida om just ordet "aga", står det att den publicerades 1898, dock antar jag att ordet moderniserats efter det. Svensson (2012), s. 30-32.

³⁸ Sundkvist (1994), s. 172.

³⁹ Svensson (2012), s. 31-34.

⁴⁰ Svensson (2012), s. 32-34.

Mellan åren 1902 och 1924 tillkom ytterligare en lag, som trädde i kraft 1918, men beslutades om 1917: Lagen om barn utom äktenskap, med syfte att förbättra dessa barns livssituation. Det kom att förändra föräldraansvaret hos båda parterna och mödrarnas anonymitetsrätt, även fast inställningen till att det borde sättas mer press på fädernas ansvar att betala underhåll och att ta sitt ansvar successivt redan hade ökat. Men det rådde delade meningar i hur det skulle göras i praktiken, med lagstiftning eller ej. Försörjaransvaret som fäder hade såg olika ut om barnet var utom- eller inomäktenskapligt. Dessutom skulle underhållet baseras på moderns levnadsvillkor, inte faderns, vilket i grova drag betydde att fadern i många fall fick betala mindre än vad han egentligen hade råd med. Fadern hade även möjlighet att betala en engångssumma som då var högre, för att sedan inte behöva ha med barnavårdsnämnden eller sitt utomäktenskapliga barn att göra mer. Således kunde fäder köpa sig fria från fadersansvaret. När lagförslaget lades fram ville en lagman vid namn Karl Tiselius, göra utomäktenskapliga barn jämställda med inomäktenskapliga. Således skärptes kravet på fadersbevis, i likhet med det norska lagförslaget gällande utomäktenskapliga barn. Det norska lagförslaget såg ut på följande vis; ett fadersbevis kunde ej fastställas om kvinnan i fråga hade haft samlag med flera män vid tiden hon blev gravid. I dessa fall kunde flera män få dela på underhållskostnaden. De barnen som var med om detta kunde få benämningen ”bolagsbarn”. Dock ansåg en majoritet i Sverige att detta skulle bli problematiskt, här blev det istället en slags skillnad i status bland fäder. Var föräldrarna exempelvis trolovade fanns det inget tvivel om vem som var fader till barnet, således fick barnet då arvsrätt. Således var det alltså skillnad på att vara far till ett utomäktenskapligt barn, jämfört med ett inomäktenskapligt.⁴¹

Nästa barnavårdsdag tillkom 1960, som då ersatte 1924 års lag. Tiden där emellan gjordes några justeringar i och med hur välfärdssamhället och folkhemmet i Sverige växte fram. En socialvårdskommitté tillkom 1937. Moderskapsunderstöd kom till 1933, 1937 etablerades barnavårdscentraler en socialvårdskommitté. Det allmänna barnbidraget tillkom 1948 och kom att förändra förutsättningarna för barnen. En kommunsammanslagning gjordes 1952 för att garantera en mer rättvis behandling, då små kommuner hade svårigheter att erbjuda folk det sociala stöd som de hade rätt till. På 30-talet började samhället dessutom intressera sig mer för psykiatri, man såg via studier att barn efter andra världskriget led av allt fler psykiska problem, som då hamnade på barnavårdens bord.⁴²

1945 ändrades lagen för barnhem och liknande institutioner, då tillkom flera av dessa institutioner och olika varianter; spädbarnshem, mödrahem, upptagningshem och barnhem. Lagen skilde även på barn som var bosatta på anstalt och i fosterhem, samt kontrollen över dessa.⁴³

⁴¹ Bergman (2003), s. 95-96. Bjurvall, C.G (1926), ”Tiselius, Karl Edvard”, i *Nordisk familjebok*, band 38, kolumn x.

⁴² SOU 2009:99 Vanvård i social barnavård under 1900-talet, s. 55-56.

⁴³ SOU 2009:99, s. 58, 60.

2. Undersökning

Resultatet av studien kommer att presenteras i fyra delar utifrån de kategorier som presenterades i metoddelen. Framställningen av analysen kommer att framgå med exempel från utredningar och uppgifter från källmaterialet, samt jämföra dessa ur ett genusperspektiv. I den första delen kommer fokus att ligga på hur barnens, i det här fallet pojkars och flickors vanvård beskrevs. Totalt är det 86 fall som handlar om pojkar, och 41 fall som handlar om flickor (varav 6 av dem handlar om ”otukt”, resten handlar om fattiga föräldrar). Fokuset på föräldrarna syns i den senare delen av undersökningen, information om dessa och hur nämnden beskrev dem. För att presentera resultatet på frågan om barnen är det framför allt material från protokollen 1927 och 1928 som visas, svaret på frågan om föräldrarna är i sin tur mestadels hämtad från utredningsprotokollen.

2.1 ”Kriminalitet”

I protokollen och utredningarna kunde enskilda fall följas, vilka åtgärder som gjordes av nämnden och vad som hände med barnet. I fallen som handlade om pojkar var det flera gånger pojkar som begått någon form av brott, hyss eller som inte skötte sig i skolan.⁴⁴ Det är t.ex. en rapport från 11/1 1927 som berättade att en sjöman tillsammans med en mindre pojke gjort sig skyldiga till flera brott, så som inbrott och snatteri. En annan pojke (samma pojke vi mötte i inledningen) beskrevs som lögnaktig och hade hög frånvaro i skolan.⁴⁵

Tillbaka till Swärd, där han förklarar vanartsbegreppet och den dåliga sidan av barndomen. Där skolförsummelse, brottsliga handlingar, dåligt beteende och bristande uppfostringsmedel stod i centrum. Swärd skriver även om de vuxnas nöjen som inte var till för barn, som belyser stadslivet; biografier, dansevenemang i parker, godsaker, alkohol och tobak.⁴⁶ Något som Karlsson tar upp i sin studie också, där hon förklarar den sämre barndomen.⁴⁷

Likt den tidigare forskningen finns belägg för denna beskrivning av hur barnavårdsnämnden såg på vanvård hos barn i källmaterialet, från Karlstads kommunarkiv. I flertalet fall som handlade om pojkar fanns bland annat uppgifter om stölder, pojkar som ertappats med alkohol, eller som inte skötte sin skolgång och drev runt sent på kvällarna.⁴⁸

En utredning om 3 folkskolepojkar som ertappades med alkohol från 1926, uppföljdes den 23/11 1927. Med en lärares uppmaning, ville denne få till ett möte så fort som möjligt, då andra elever på skolan börjat intressera sig i fallet. Vid undersökningen har det visat sig att pojkarna hade svårt att hålla sig till sanningen, ena pojken hade visat sig haft mycket lite

⁴⁴Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927, volym 19 1928 (se fotnot 49 för fler exempel på liknande fall).

⁴⁵ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927. Rapport 11/1 1927.

⁴⁶ Swärd (1993), s. 21-23.

⁴⁷ Karlsson (2006), s. 46-47.

⁴⁸Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927 (ex på liknande fall: rapport 8/9 1927, anmälan 1/11 1927, protokoll 10/10 1927, protokoll 18/11 1927, protokoll 23/11 1927). Volym 19 1928 (ex på liknande fall: protokoll 4/12 1928, meddelande 20/6 1928, m.fl.)

ånger och här tyckte läraren att en ”fastare ledning” vore nödvändigt. Läraren påstod vidare att pojken återfallit i sitt gamla ”slöa” tillstånd. Modern till denna pojke var inte medveten om vad han sysslat med, mer än att han haft det svårt i skolan. Vidare berättade hon att familjen haft det tidvis svårt då hennes äldre söner emellanåt varit arbetslösa. Hon önskade att pojken skulle få komma ut på landet, bort från sin omgivning och att det skulle bli svårt att fostra honom i hemmet. Barnavårdsnämnden tog beslutet att omhänderta pojken för skyddsuppfostran, att han skulle överlämnas till ett lämpligt hem på landet. Tills ett hem hade hittats skulle pojken övervakas under tiden han bodde kvar hos modern.⁴⁹

Denna utredning var knappast unik i detta källmaterial, flera utredningar såg likartade ut när det kom till pojkar, det kunde flera gånger vara en ensamstående moder som fostrat barnet, eller en fattig moder och en fattig fader.⁵⁰

Detta fall styrker det som Sundkvist menar, med att barnavårdsnämnden inte bara hade som syfte att skydda barnen, utan även skydda andra barn och samhället från dessa barns skadliga moral. I flera fall är det just skolan som anmält eller uppmanat barnavårdsnämnden att agera, för att avskilja de barn som ansågs vara abnorma och avvikande, så att dessa inte drog ned resten av gruppen elever.⁵¹

I protokollen fanns även pojkar som rymt från sina fosterhem/anstalter. Utdrag från barnavårdsnämndens protokoll 1928; pojke som rymt flera gånger sedan han omhändertogs för skyddsuppfostran, från en uppfostringsavdelning. En gång fick han med sig en annan pojke när han rymde, men de hittades och fördes tillbaka. När han rymde sista gången tog han en eka och rymde till sin mormor, som han fick respengar av. Mormodern som var i 70-årsåldern var den som tidigare tog hand om honom, men nämnden ansåg att detta inte var ett lämpligt hem för pojken. Vidare ansåg nämnden att det inte var möjligt att hitta ett lämpligt fosterhem åt pojken, och att den enda möjligheten som kvarstod var att ta in honom i ett uppfostringshem. Att han helt måste komma ifrån mormoderns inflytande, ”om hans bättre egenskaper skall kunna komma till sin rätt”.⁵²

I Sundkvists avhandling går även där att läsa om barn som rymmer, som ett sätt att tvinga fram en förändring. Genom att ta sig till en annan plats kunde dessa barn i vissa fall undkomma nämndens kontroll eller få bli förflyttade till ett annat hem, till och med tillbaka till sina föräldrar/förälder i vissa fall. Således användes rymningen som en strategi av barnen, ett slags vapen.⁵³

⁴⁹ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927. Uppföljning på utredning 23/11 1927.

⁵⁰ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927 (fler ex: rapport 26/4 1927, §199 anmälan 23/11 1927, protokoll 23/3 1927, anmälan 1/11 1927).

⁵¹ Sundkvist (1994), s. 16.

⁵² Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 19 1928. Meddelande 20/6 1928.

⁵³ Sundkvist (1994), s. 226-231.

2.2 ”Otukt”

Hur var det med flickorna då? Förutom flickor med fattiga mödrar/föräldrar fanns det andra utredningarna som återkom gällande flickor, sexualbrott. Dock stod det inte ordagrant ”våldtäkt” i handlingarna, barnavårdsnämnden skrev istället att flickan ”övat otukt med män”, barnavårdsnämnden beskyllde alltså flickan för att ha haft samlag med vuxna män, inte tvärtom. Jag väljer här att kalla det för vad det sannolikt handlade om enligt de uppgifter och beskrivningar som fanns i fallen, nämligen våldtäkt. Motivering till detta fanns i de 6 olika fall om flickor som ”övat otukt med män”, i protokollen från 1927 och från 1928.

Ett exempel på ett sådant fall från den 23/5 1927; mottaget från en poliskommissarie. En 13-årig flicka till en ogift mor, anklagades för att ha övat otukt med män. I förhör med flickan framkom att hon och några andra flickor träffat på en man när de var ute, som dessa ej kände sedan tidigare. Enligt flickan ville han då ha samlag med henne under ett tillfälle när de var ensamma, hon hade då gjort motstånd och försökt ropa på hjälp, det slutade med att han förgrep sig på henne. En tid senare hade de träffat på varandra igen, och historien upprepade sig, flickan berättade även att mannen vet om hennes ålder. Samma flickgäng hade efter några månader träffat på en sjukvårdare och en annan man, sjukvårdaren och flickan i fallet blev under ett tillfälle lämnade ensamma, då våldtar han henne. Månader går och flickan träffar på den första mannen som förgripit sig på henne igen, hon berättade då i förhör att hon visste vad han var ute efter, och mycket riktigt våldtar han henne åter igen.⁵⁴

Efter förhör med flickan, förhörs även hennes moder, som enligt uppgifter hade 3 döttrar varav den äldsta var 18 år. Hon berättade att alla var snälla och visade inga ”oarter”, flickan i fallet brukade enligt modern inte vara ute sent på kvällarna, förutom när hon varit på dans på regementet. Vidare berättade även flickans lärare att hon var skötsam i skolan, dock hade folkskoleinspektören under ett tillfälle varnat flickan för att springa ute för mycket sent på kvällarna. Därefter tog barnavårdsnämnden beslutet att flickan skulle omhändertas till *skyddshem*, då hon var så pass vanartad och inte fick någon fostran hemma.⁵⁵ Enligt Sundkvist var skyddshem en slags anstalt som oftast låg ute på landet, för att få vanartade barn att komma ifrån staden och dess dåliga inflytande. Det fanns separata anstalter för flickor och pojkar.⁵⁶ Tills flickan blev omhändertagen skulle hon övervakas i hemmet av nämnden, vidare skulle hennes moder få råd om hennes fostran.⁵⁷

Vad blev konsekvenserna för männen som utnyttjat flickan? Den första mannen som förgrep sig på flickan påstod i förhör att han blivit bekant med henne, han hade försökt fråga efter hennes ålder men påstod att han inte fått några tydliga svar från flickan. Han menade att han trodde flickan var runt 18 år, eftersom hon var ”utvecklad” som en 18-årig flicka. Vidare sade

⁵⁴ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1: Barnavårdsnämndens protokoll Karlstad stad, volym 18 1927. Rapport 23/5. 1927.

⁵⁵ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1: Barnavårdsnämndens protokoll Karlstad stad, volym 18 1927. Rapport 23/5. 1927.

⁵⁶ Sundkvist (1994), s. 187.

⁵⁷ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1: Barnavårdsnämndens protokoll Karlstad stad, volym 18 1927. Rapport 23/5. 1927.

mannen att han frågat om de ska ha samlag och inte fått något bestämt svar, varav han tar det som ett ja. Han berättade att flickan inte gjorde några motstånd, bara ”jämrat sig” i början.⁵⁸

Den andra mannen, sjukvårdaren, berättade också i förhör att han frågat om de ska ha samlag, men att flickan avböjt och sagt att hon hade menstruation. Han sade också likt första mannen, att han trodde flickan var runt 17 år, men senare ska han ha fått reda på att hon var minderårig, efter det slutade han att umgås med henne. Vidare påstår han att flickan var förälskad i honom och försökt söka kontakt. Han nekade till att han har haft samlag med flickan. En läkare undersöker till sist flickan, som enligt uppgifter var född 1912, han skickade sedan ett intyg på att hon inte såg äldre ut än hon faktiskt var, och inte var mer utvecklad än en 15-åring. Den första mannen ställs under åtal, men den andra mannen fick gå fri.⁵⁹

Frågan är vad som hände med flickan? Hon omhändertogs och påstods vara vanartad av barnavårdsnämnden, när hon i själva verket här var ett offer. Enligt Swärd hörde sexuella oarter till vanvård hos barn. Pojkars farliga beteende uppmärksammades med våld, stölder och liststupträdande. Medan flickors problem var knutet till deras roller som framtida mödrar och fruar, därför måste de skyddas för att inte bli utnyttjade sexuellt. Vidare skriver Swärd att barnavårdsnämnden använde samma slags åtgärder för flickor respektive pojkar, åtgärderna blev således mer som straff och kontroll, än skydd och räddning.⁶⁰

Sundkvist skriver om synen på barn med sexuella erfarenheter, att i flickornas fall tittade nämnden särskilt på modern och om man kunde koppla dotterns sexuella handlingar till moderns omoral. Vidare skriver Sundkvist om att barn som hade kunskap om sex inte längre sågs som barn, och att flickor som fallit offer för sexbrott fick stämpeln som ”sexuellt vanartade”, därmed sågs de som medskyldiga till det som hänt. Sundkvist visar på att det bara var flickor som blev intagna på skydds- och uppfostringsanstalter med bakgrund att de var ”osedliga”, inga pojkar blev intagna på grund av det.⁶¹ Liknande fall som det ovanför och samma slags synsätt på flickor som blivit sexuellt utnyttjade finns att läsa om i Karlssons uppsats, där även hon tar upp exempel från Sundkvist.⁶²

Flera andra fall med flickor som ”övat otukt med män” slutade oftast med att nämnden omhändertog flickorna för skyddsuppfostran, och att dessa även var döttrar till ogifta mödrar. I flera fall försökte även modern överklaga beslutet om att deras barn skulle omhändertas, således tycktes de inte samtycka till nämndens beslut.⁶³

Att flickor var ute och dansade sent om kvällarna sågs också som ett problem. Barnavårdsnämnden mottog en regementsorder från en regementsbefälhavare den 13/4 1927 som lyder; då dans ska anordnas ska även en vaktbefälhavare kunna kontrollera att personer under 16 år

⁵⁸ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1: Barnavårdsnämndens protokoll Karlstad stad, volym 18 1927. Rapport 23/5. 1927.

⁵⁹ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927.

⁶⁰ Swärd (1993), s. 24-25.

⁶¹ Sundkvist (1994), s. 146.

⁶² Karlsson (2006), s. 27-28.

⁶³ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927 (ex på liknande fall: protokoll 5/4 1927, protokoll 30/4 1927, protokoll 23/5 1927).

inte får komma in, samt kunna avvisa minderåriga från dansen.⁶⁴ Likt det Swärd tar upp, började man alltså prata om ”dansbaneproblemen” och hur staten skulle gå in och kontrollera ungdomen. Om hemmen inte var bra drog sig ungdomen ut och riskerade att försummas ute på gatorna och på dansbanorna.⁶⁵

2.3 ”Föräldrars fattigdom”

Här presenteras till största delen resultatet av utredningsprotokollen, således kommer fokus ligga på frågan om föräldrarna. Några fall kommer även att citeras från de föregående protokoll från 1927-1928, eftersom det förekom relevanta uppgifter om föräldrarna där också. Som en ingång till denna del av studien förklaras välfärdsstatens dubbelsidighet av Bergman, hur det växande välfärdssamhället i första delen av 1900-talet genomförde reformer för att släppa in kvinnor i den politiska världen, samtidigt som den uteslöt kvinnor från högre utbildningar och yrken med högre löner. Arbetsgivare kunde till och med avskeda kvinnor när de gifte sig eller blev gravida, vilket i sin tur påverkade deras chanser till försörjning. Således drabbade det inte bara dem själva utan även deras barn.⁶⁶

Männen i sin tur skulle enligt samhällsidealet försörja sin familj, arbeta och leda samhället. Det fanns en tydlig genusordning i början av 1900-talet, som byggde på hierarki mellan könen. Kvinnan fick dessutom sin respekt som hustru och mor, således var äktenskapet det enda sättet för en ogift mor att återfå sin respekt.⁶⁷

I utredningsprotokollen från barnavårdsnämnden, både från åren 1925-1938 och från 1928-1936 fanns samma slags information. I samtliga fall handlade det om omhändertagande för samhällsvård. Enligt socialförsäkringsutskottet 1973 var det aktuellt för barn under 18 år som var i behov av vård eller fostran i sådana fall föräldrarna var döda eller övergivit barnet. Denna åtgärd kunde även bli aktuellt på föräldrarnas begäran eller samtycke om de inte kunde ge barnet den vård som barnet var i behov av, exempelvis om föräldrarna var fattiga. Barnet skulle då överlämnas till enskilt hem eller anstalt.⁶⁸ I fallen där det endast fanns med en förälder i bilden, var det oftast en ensamstående moder, som antingen var arbetslös eller arbetade, men med en liten lön som inte räckte till för att försörja barnen/barnet. I sådana utredningar var fadern oftast död/okänd eller så betalade han ej underhåll till modern. Det stod om någon i hushållet behövt stöd från fattigvården sedan innan, orsaker till behov av omhändertagande och om det behovet kom att vara långvarigt. Föräldrarnas arbetsförmåga och eventuella ytterligare anteckningar.⁶⁹

I nästan samtliga fall var det en kvinna som var ensamstående. I dessa fall beskrev barnavårdsnämnden flera gånger dessa mödrar som ”oförmögna”, oftast stod det ingen vidare

⁶⁴ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927.

⁶⁵ Swärd (1993), s. 103-106.

⁶⁶ Bergman (2003), s. 15-18.

⁶⁷ Eckeryd (2017), s. 99-100.

⁶⁸ SfU 1973:32 Socialförsäkringsutskottets betänkande nr 32 år 1973, s. 1.

⁶⁹ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

beskrivning av detta påstående eller varför, vilket lämnar många frågor obesvarade. Att möd-
rarna var fattiga råder det inga tvivel på, men om nämnden menade att det var därför modern
var ”oförmögen” eller om det fanns andra skäl som styrkte detta, får bli osagt.⁷⁰

I ett fall från 1/9 1927 framkom det att modern hade god arbetsförmåga, trots detta var hon
fattig. Fadern betalade inte underhåll och hade sedan några år tillbaka rest till Amerika och
inte hört av sig. Andra fall om fäder som inte betalar underhåll går att hitta i materialet, i vissa
fall gav sig fadern till känna och skrev själv in till barnavårdsnämnden, där han erkände sig
vara fader till barnet och att han i fortsättningen skulle betala underhåll. I andra fall hade bar-
navårdsnämnden fått jaga fadern, och försökte kontakta honom, ibland gav det resultat, ibland
inte. I det förra fallet blev det inga konsekvenser för fadern, men desto större för modern och
framförallt barnet, då denna riskerades att omhändertas och således skiljas från sin mor.⁷¹

Ett annat fall som visade på att flera fäder inte betalade underhåll, ur nämndens anteckningar i
utredningsprotokoll; Karlstad 25/5 1928, ”Hustru frånskild med flera barn, Fadern skall betala
för barnen men är mycket slarvig med inbetalning, synes ej vilja betala”. Arbetsförmågan var
för övrigt god hos båda föräldrarna men moderns ekonomiska tillgångar var små, fadern arbe-
tade som murare.⁷² Ytterligare ett fall från utredningsprotokollen, från 1927 14/4, beskrev bar-
navårdsnämnden att fadern i fallet ”motvilligt” betalade delar av underhållsbidraget för bar-
nen. Vidare stod det att barnen var födda utom äktenskapet, med samma fader.⁷³ Detta var
bara några exempel på många andra likartade fall.⁷⁴

Med det sagt bör tilläggas att inte alla fäder smet från sitt försörjningsansvar med underhållsbi-
drag, vissa var arbetslösa eller arbetare med låg lön, och hade helt sonika inte råd att betala
underhåll. Barnavårdsnämnden kunde då ta hänsyn till detta, deras budskap var framför allt att
barnet skulle ha rätt till båda sina föräldrar och då låg prioritet på att faderskapet skulle fast-
ställas.⁷⁵

Barnavårdsnämnden var ytterst noga med att skriva upp om barnet var född inom eller utom
äktenskapet, och om föräldrarna var gifta eller inte. I samtliga fall där barnet inte var född
inom äktenskapet, var det modern som fick benämningen som ogift. Fadern, oavsett vart han
befann sig eller om han bodde med modern, kallades inte för ogift. Ett exempel på detta
kunde vara; ”Lisa 10 år gammal, dotter till ogifta Anna”. Att påpeka att just kvinnan var ogift
synes därför varit viktigt för barnavårdsnämnden. Något som även Eckeryd tar upp i sin

⁷⁰ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1
1925-1938, volym 2 1928-1936.

⁷¹ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1
1925-1938, volym 2 1928-1936. Protokoll 1/9 1927 (för fler liknande fall se not 75).

⁷² Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 2
1928-1936. Protokoll 25/5 1928.

⁷³ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 2
1928-1936. Protokoll 14/4 1927.

⁷⁴ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1
1925-1938 (ex på liknande fall: protokoll 12/2 1928, protokoll 5/9 1927, protokoll 1375 1928, protokoll 1/9
1927). Volym 2 1928-1936 (ex på liknande fall: protokoll 25/5 1928, protokoll 14/4 1927, sannolikt fler fall men
där står det inte ordagrant att fadern inte betalar underhåll, ex. fader okänd, eller där modern och fadern inte
bor ihop).

⁷⁵ Bergman (2003), s. 277.

avhandling, trots en mindre stigmatisering av oäkta barn och således ogifta mödrar, var de fortfarande in på 1920-talet negativt stämplade. Vilket kom att påverka dessa individer negativt, som många såg som legitima att utnyttja sexuellt. Att gifta sig kostade pengar, majoriteten av de ogifta kvinnorna kom från det lägre sociala skiktet, oftast gjorde även barnets fader det också. Vilket betydde att alla inte hade råd att gifta sig, i vissa fall kunde mannen ha lovat kvinnan att de skulle gifta sig i framtiden, och av en eller annan anledning blev det inte så. För de kvinnor som ville ha barn och bilda familj fick de som var ekonomiskt utsatta kanske lita på det löftet och hoppas på det bästa.⁷⁶

Dessutom fanns det en blandning av frivilliga barnavårdsmän och utbildade tjänstemän inom barnavårdsnämnden, som Bergman tar upp i sin avhandling. Efter 1917 års lag om att varje ”oäkting” skulle få en barnavårdsman, som hade i uppgift att framför allt hjälpa dennes ogifta mor att kräva underhållsbidrag från barnets fader, om denne gick att fastställa. Det fanns en viss manlig och hård prägel på tjänstemansrollen, således sågs frivilliga barnavårdsmän som mer lämpligt för kvinnor på grund av hennes moderliga egenskaper. Att kommuner uppmanade till frivilliga barnavårdsmän på det här sättet var bland annat för att det var billigare än att behöva tillsätta och utbilda tjänstemän. En barnavårdsman kunde vara en person som sedan innan kände till den ogifta modern, och på så sätt kunde skapa förtroende och få modern att inte känna sig som en siffra i barnavårdsnämndens protokoll. Det var tänkt att tjänstemännen skulle ansvara för de svårare juridiska besluten, och att barnavårdsmännen skulle ansvara för tillsyn och det mer personliga i fallet. Detta sätt att sköta verksamheten på skilde sig dock åt lokalt och från kommun till kommun, beroende på hur stor efterfrågan på barnavårdsmän och tjänstemän var.⁷⁷ Vidare kan detta fört med sig delade tankar om enskilda fall, då barnavårdsmannen hade en syn på saken, och tjänstemannen en annan, vilket kan ha försvårat arbetet. Om relationen mellan den ogifta modern och barnavårdsmannen var bra kunde det å andra sidan troligtvis medfört positiva konsekvenser.

I protokollen från 1928 fanns ett brev från Malmö stads barnavårdsnämnd som skickats till Karlstad stads barnavårdsnämnd. Malmös barnavårdsnämnd tog upp kritik mot hur 1917 års lag om barn födda utom äktenskapet praktiserades, inte kritik gällande själva lagen utan hur tillsynen fungerat. Nämnden pekade på hur barnavårdsnämnden var till för barnens skull, och varför man då valde att följa moderns vistelseort och inte barnets. Kritiken låg också i hur vissa inom nämnden prioriterade indrivningen av underhåll, före att tillse barnets rätt och bästa, samt att ge råd och upplysningar till modern. Om man nu ansåg att den ekonomiska uppgiften var så viktig, varför skulle då inte tillsynen följa fadern, som oftast var ekonomiskt starkare än modern? Vidare skrev nämnden hur modern riskerade att ”förföljas” och ”märkas” om tillsynen fokuserades på henne. De ”kvinnliga jobben” som hembiträde och servitris innebar många gånger att kvinnorna fick flytta ofta, vad tjänade det då att följa modern då barnet säkerligen stannade på samma plats? Barnavårdsnämnden ansåg dock att tillsynen över barnavårdsmannaskap inte borde överflyttas till barnets vistelseort innan faderskapet blivit fastställt, om detta var möjligt.⁷⁸ Detta tyder på hur en viss splittring rådde inom en och samma

⁷⁶ Eckeryd (2017), s. 294-299.

⁷⁷ Bergman (2003), s. 137-139.

⁷⁸ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 19 1928. Protokoll 14/6 1928.

nämnd men även de olika nämnderna. Det fanns de som kritiserade den kontroll och övervakning över mödrar efter 1917 års lag, samt försökte förtydliga nämndens viktigaste uppgift; att agera för barnens bästa.

Någonting som upprepade sig i utredningsprotokollen var orden ”fader okänd”, i flera dokument gick alltså inte att få reda på någonting om barnets far. Enligt Bergman var detta inget ovanligt fenomen, det kan bland annat bero på att fadern dog innan barnet föddes, eller att han inte bodde i Sverige. Det kunde hållas rättegångar för att fastställa faderskapet, och mannen där kanske gick fri, detta kunde för övrigt göras utan moderns samtycke. I vissa fall visste kanske kvinnan bara vad mannen hette och hur gammal han var, vilket inte ledde till något större genombrott. Barnavårdsnämnden kunde försöka skicka brev till mannen de misstänkte var fadern, men om han inte svarade, kunde nämnden inte göra så mycket mer.⁷⁹ I fallen med okänd fader omhändertogs barnet majoriteten av gångerna på grund av att modern var för fattig för att försörja barnet. Inga fall innehöll en moder som var okänd, i så fall visste inte nämnden vart modern befann sig eller så var hon död, men man visste hennes identitet.⁸⁰

Vissa mödrar överklagade barnavårdsnämndens beslut att omhänderta barnet, men inget överklagande i fallen visade att modern fick tillbaka sitt barn. Liknande går att se i Karlssons studie, där föräldrar överklagat nämndens beslut men de stod under nämndens makt och kontroll, i synnerhet de som inte passade in i normen och det idealet som barnavårdsnämnden hade, oftast var det arbetarklassen som inte passade in.⁸¹

När det framgick någonting avvikande om fadern i protokollen handlade det oftast om att han var ”supig”, alltså drack för mycket alkohol, eller att han var våldsam, antingen mot barnet eller både barnet (oavsett genus) och modern. I vissa fall kunde även fadern beskrivas som ”slö” eller ”slarvig”, att han inte fostrade sina/sitt barn ordentligt. Oftast beskrevs båda föräldrarnas arbetsförmåga som goda, om de inte led av någon sjukdom. Moderns arbetsförmåga kunde också beskrivas som god även om hon inte hade något arbete, i dessa fall var det då vanligt att hon var gift och då stod det att hennes yrke var ”hustru”.⁸²

Ur utredningsprotokollen; Karlstad 5/9 1927, Pojke omhändertagen för samhällsvård. Föräldrarna är gifta men skall skiljas, fadern är ”supig” och våldsam, okänd arbetsförmåga. Moderns arbetsförmåga god. Pojken omhändertas för att han är i behov av läkarvård och föräldrarna har inte råd att försörja honom, samt att nämnden ansåg att han behöver bättre vårdnad än den han får från sina föräldrar.⁸³

⁷⁹ Bergman (2003), s. 262-263.

⁸⁰ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938 (ex på liknande fall: protokoll 24/6 1927). Volym 2 1928-1936 (ex på liknande fall: protokoll 1928 obefintligt datum, protokoll 7/5 1928).

⁸¹ Karlsson (2006), s. 40-44.

⁸² Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

⁸³ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938. Protokoll 5/9 1927.

Fädernas abnorma beteenden som beskrevs ovan ansågs inte bara vara skadligt för barnet i hushållet, utan också för samhället i sig. Fadern skulle vara den som försörjde familjen och bidra till välfärdssamhällets byggande, han skulle arbeta flitigt och vara skötsam.⁸⁴ Likt det Karlsson förklarar i sin studie syntes hur barnavårdsnämnden likt skolan och andra statliga institutioner använde sin makt för att rätta in folk i det normativa ledet, vidare bestraffa de som inte anpassade sig eller ansågs som avvikande.⁸⁵

I fallen där båda föräldrarna bodde ihop, gifta eller ej, syntes inga speciella anmärkningar om modern och fadern mer än att de var fattiga och ej kunde försörja sitt barn. Dessa barn hade då omhändertagits för samhällsvård. I vissa fall var barnen sjuka och kunde då omhändertas för en bestämd tid för att vårdas på sjukhus om föräldrarna inte hade råd att betala, ibland blev barnen omhändertagna på längre sikt, för att förflyttas till ett annat hem om föräldrarna inte hade råd att ta hand om barnet även när det var hemma. Det kan exempelvis se ut såhär; Karlstad 8/4 1927, flicka omhändertogs för samhällsvård på grund av att föräldrarna inte hade råd med vårdpengar. Ej gifta.⁸⁶ Det kunde också stå i uppgifterna att föräldrarna fått hjälp av fattigvården tidigare, eller fått fler barn i hushållet omhändertagna innan. I vissa fall var det föräldrarna själva som bett barnavårdsnämnden att omhänderta deras barn för att de ej hade råd, i andra fall var det tidigare anmälningar som låg till grund eller nämnden själva som utrett detta.⁸⁷

2.4 Unika fall

Vissa av fallen från källmaterialet har i den här studien kategoriserats som ”unika”, då dessa typer av fall förekommer mer sällan än andra, och deras karaktär skiljer sig från dem som kunde urskiljas ett mönster i. Det behöver inte betyda att dessa typer av fall var ”unika” eller mindre förekommande för sin tid, det kan bara vara så att de kan ses som unika i just det källmaterial som har använts för denna studie. Dessutom kanske omständigheterna som fallen talar om förekom oftare än vad materialet talar om, för att det kanske inte anmäldes till nämnden eller liknande.

Ett exempel, här från barnavårdsnämndens protokoll från 1928, som tas upp på grund av relevansen i sammanhanget. Karlstad 18/7 1928: Mor med ”odöpt flicka”, modern påstod sig ej våga vistas hos barnets fader, hans ”sinne är mycket obalanserat”, ”vredesutbrott” och hotfull. Fadern påstod att moderns vårdnad om barnet var dåligt och beskyllde henne för att vara anledningen till hans beteende. Nämnden beslutade att omhänderta barnet för skyddsuppfostran, de ansåg att modern var mindre lämplig och att barnets uppfostran äventyrades.⁸⁸ Att det

⁸⁴ Eckeryd (2017), s. 368-369.

⁸⁵ Karlsson (2006), s. 47-48.

⁸⁶ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938. Protokoll 8/4 1927.

⁸⁷ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

⁸⁸ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 19 1928. Protokoll 18/7 1928 (finns ett liknande fall i protokoll n:r 4 1928).

fanns fall gällande supiga fäder var ingenting nytt, men detta fall skilde sig från de andra då modern gick till nämnden och bad om hjälp för att hon var rädd för att gå tillbaka till honom. Det som framgår enligt uppgifterna var att det verkar som att föräldrarna beskyllde varandra.

Här riktade alltså barnavårdsnämnden sitt fokus på hur pass olämplig modern var, ingenting om hur fadern var olämplig som förälder med sitt våldsamma beteende. Modern kom till barnavårdsnämnden för att få hjälp för att hon var rädd för barnets far, det slutade med att hon framtogs sitt barn.⁸⁹ Barnavårdsnämnden skulle trots allt agera för barnets bästa, och i sin tur samhällets. Den hjälp mödrar fick av barnavårdsnämnden gällde framför allt ogifta mödrar, i och med lagen om barn utom äktenskapet 1917. Mödrarna var dessutom tvungna att anpassa sig till samhällets och myndigheternas normer om vad det innebar att vara en ”god moder”, som motkrav för att få stöd.⁹⁰ I Sundkvists avhandling visar hon att det ofta var modern som fick ansvara för föräldrarnas bristande förmåga att fostra sina barn, som i fallet ovan där nämnden endast kritiserade moderns olämplighet.⁹¹

Här är ett exempel som visade på den skilda syn som fanns på kvinnor och män, fäder och mödrar. Det är från protokollen från 1927, fallet hade stort fokus på föräldrarnas roll, därför tas det med det här. Rapport 10/1, uppföljning på en anmälan som kom in 5/1 om en 8-årig pojke som var utsatt för ”misskötsel” som kan ”lända honom till skada för framtiden”. Sedan 4 år tillbaka fostrar fadern pojken, eftersom hans mor skaffat flera barn med en annan man. När modern fick fler barn hade det till en början gått bra, men sedan klarade hon inte av det. Fadern hade lämnat uppgifter om sin nya frus misskötsel av hans son, enligt fadern var pojken i viss mening ”styfmoderligt behandlad” av frun. Faderns nya fru påstod dock att pojken behandlades som han skulle och fick ej mer stryk än han skulle ha. Fadern uppgav vidare att när han skulle gå till jobbet på morgonen blev det ”livat” hemma, gapigt och skrikigt. Pojken kördes ut ur hemmet av frun i vilket väder som helst, som frun då ansåg vara i all välmening, för att han skulle komma bort från hemmet. Fadern önskade att hans son skulle få komma till ett annat hem, då han inte kunde ”få ordning” på sin fru. Pojkens lärare uppgav att han var snäll i skolan och hade lätt för sig. Vidare visste nämnden ej vart hans mor befann sig. Barnavårdsnämnden beslutade att omhänderta pojken.⁹²

I det här fallet fanns det två kvinnor med, och båda två sågs som olämpliga mödrar. Pojkens biologiska moder som skaffat andra barn med en ny man, kontra pojkens ”styvmor”, som enligt pojkens far behandlade pojken grymt och orättvist. Här stod det ingenting om nämnden försökt med andra åtgärder eller besökt hemmet för att bilda sig en egen uppfattning. Uppgifterna kom direkt från pojkens far, som både hade subjektiva åsikter om hans fru och pojkens mor, vilket barnavårdsnämnden valde att agera utifrån. Synen på att pojkens biologiska mor skaffat andra barn med en ny man går att få svar på ifrån tidigare del av detta kapitel, där stigmatiseringen av ogifta mödrar togs upp. Men faderns nya fru och normerna som hon lever efter, går att finna i Bergmans avhandling. En moder och såväl en kvinna beskrevs ofta som

⁸⁹ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 19 1928. Protokoll 18/7 1928 (finns ett liknande fall i protokoll n:r 4 1928).

⁹⁰ Bergman (2003), s. 339, 341.

⁹¹ Sundkvist (1994), s. 126.

⁹² Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927. Rapport 10/1 1927.

mjuk, skötsam och omhändertagande, vidare att moderskärleken var en form av urkraft och den som skulle bygga samhället samt dess framtida individer. Familj och barn skulle vara en kvinnas allt, och om det inte var det, vad var man för kvinna då?⁹³

Ett annat fall som bara förekom en gång i källmaterialet är ett meddelande från 5/5 1927 till barnavårdsnämnden, om en avliden fader som lämnat efter sig en pojke med "missbildning". Nämnden uppmanades i meddelandet att omhänderta pojken, men nämnden saknade lämplig vårdnadsanstalt för "sådana" som han. Vidare skulle nämnden skicka ett meddelande till en läkare om eventuell plats för pojken.⁹⁴

Avslutningsvis fanns ett fall angående en pojke som utsätts för "aga", vilket i sig inte är ovanligt under denna tid, men beskrivningen av fallet är egendomlig i jämförelse med andra fall gällande "aga". 7/5 1927 Karlstad; rapport om att en pojke "får stryk i tid och otid". Frun i familjen (fosterfamilj), är "mycket hatfull" mot pojken, han behandlas inte som en del av familjen, får äta speciell mat och de "slår pojken i golv". Enligt uppgifter påverkade detta pojken då han blivit "skygg och egendomlig". Vidare stod det att "agan" höll på till sent på kvällarna och "på en sådan tid då barn borde få vara ifred". Personen som hörde av sig till barnavårdsnämnden angående pojken var orolig för pojkens skador på kroppen på grund av alla slag, och uppmuntrade nämnden att agera.⁹⁵

⁹³ Bergman (2003), s. 75-78, 144-150.

⁹⁴ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927. Meddelande 5/5 1927.

⁹⁵ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927. Rapport 7/5 1927.

3. Avslutande diskussion

Syftet med studien är att studera, således bringa mer kunskap om barnavårdsnämndens arbete under åren 1927 och 1928, utifrån ett genusperspektiv. Studien är fokuserad på Karlstad stad, utifrån ett ovanifrånperspektiv på Karlstad stads barnavårdsnämnd. Frågorna som ska besvaras i studien är; Såg man annorlunda på vanvård beroende på om barnet var en pojke eller en flicka? Ingrep nämnden på olika sätt och på olika grunder hos en moder respektive fader? Vad kan slutligen detta säga oss om hur tidens olika normer och ideal påverkade barnavårdsnämndens syn på vanvård? Frågan om vilka fall barnavårdsnämnden ägnade sig åt 1927-1928, besvarades i undersökningsdelen.

I undersökningsdelen fanns det ett tydligt samband mellan vissa vanarter och genus på barnen det gällde, vilket också kan styrkas med hjälp av den tidigare forskningen som den här uppsatsen tar spjärn mot. Pojkarna i barnavårdens utredningar hade oftast ägnat sig åt brottsliga handlingar, skötte inte sin skolgång och drev omkring på gatorna. Vissa var även lögnaktiga och ljög för sin lärare/lärlarinna eller sina föräldrar. Dessa typer av vanartsbeteenden går det att läsa om i Swärds avhandling, där han skriver om hur bland annat skolförsummelse, lösdriveri och dåligt uppförande hos barn var olika typer av vanart enligt fattigvårdskommittén, som föreslog att begreppet vanart skulle innehålla dessa beteenden i 1924 års lag.⁹⁶ Att det var vanligast att pojkar just stal eller utförde andra brott stärks också av Sundkvist, som skriver om pojkar som stjal snask, alkohol och tobak.⁹⁷ Dessutom förekom det oftare pojkar som beskrevs som lågbegåvade eller där lärarinnan/läraren uppmanade barnavårdsnämnden att tillskriva pojken ”abnormitet”, för att på så vis kunna hindra pojken att vara delaktig i klassen.⁹⁸ Samhällets, skolans och barnavårdsnämndens uppgift var inte bara att skydda barnen ifråga, utan även skydda andra barn från dessa vanartade barns dåliga inflytande.⁹⁹

Flickor däremot, både enligt källmaterialet och den tidigare forskningen, kopplades ihop med sexuell vanart i större utsträckning, jämfört med pojkar. Barnavårdsnämnden hade valt att beskriva det som att flickan haft ”otukt med män”, vilket gjorde att flickan beskylldes för händelsen. De flesta fall i källmaterialet som handlade om flickor innehöll någon form av sexuell vanart, eller flickor som riskerade att bli utnyttjade då de var ute för sent om kvällarna, på exempelvis dans. Borträknat de fall där flickan blev omhändertagen på grund av att hennes föräldrar var fattiga. Även detta tas upp i Sundkvists studie, där hon skriver att flickornas vanart framför allt var kopplad till vuxna män, att till skillnad från pojkarnas stulna materiella ting, låg flickans vanart i hennes kropp. Vidare bar flickan skuld i att hon själv blivit sexuellt utnyttjad, då hon hade sexuella erfarenheter.¹⁰⁰

Männen som flickan pekade ut som sina förövare förhörde, vissa erkände andra förnekade, i vissa fall ledde det till åtal och i andra fall släpptes de fria i brist på bevis. Flickorna blev i alla

⁹⁶ Swärd (1993), s. 23.

⁹⁷ Sundkvist (1994), s. 154-155.

⁹⁸ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927, volym 19 1928.

⁹⁹ Sundkvist (1994), s. 44.

¹⁰⁰ Sundkvist (1994), s. 169.

fall omhändertagna och skilda från sina föräldrar. Vem blev då egentligen straffad och vem blev vårdad? Swärd skriver också om detta, att problematiken med att barnavårdsnämnden utförde samma slags åtgärder oavsett om det handlade om en flicka eller en pojke, gjorde att det som egentligen skulle vara ett skydd istället kunde bli en form av straff och kontroll, då flickorna här var offer för händelsen, inte gärningsmännen. Pojkars vanartade beteenden kunde ses som samhällsfarligt med deras våld och "ligistbeteenden", medan flickor sågs som farliga i den bemärkelsen att deras framtida roll som hustru och moder riskerade att äventyras om de inte skyddades från att utnyttjas. Samhället behövde kontrollera pojkarna, disciplinera och förändra de om deras beteende var avvikande, flickorna behövde skyddas, men då barnavårdsnämnden använde samma åtgärder för båda könen blev det problematiskt.¹⁰¹

Barndomsidealet under första delen av 1900-talet gick hand i hand med kärnfamiljen och folkhemmet. Barnet skulle uppfostras i ett hem bestående av en moder och en fader, där fadern var centrum och således den som försörjde familjen. Modern var hemmets omvårdare, som ansvarade för hushållsarbete och barnen, samt passade upp på sin make när han kom hem från sitt arbete. Det skulle finnas mat på bordet och alla skulle ha hela och rena kläder. Barn domen kretsade framför allt kring lek men tiden däremellan skulle bestå av lärdom. Barnets plats var i hemmet med sina föräldrar, helst på landsbygden, där inga dåliga inflytanden fanns.¹⁰²

Det får bli ingången till nästa fråga denna uppsats fokuserar på, som handlar om föräldrarna. Redan här fanns det tydliga föräldraroller, som var separata för mödrar och fäder. Det är någonting som även syntes i källmaterialet, där det fanns "ogifta mödrar", som i vissa fall var "oförmögna" att fostra sina barn. "Supiga" och "bråkiga" fäder, samt fäder som kan uppfattas som "slarviga" i vissa fall. I fallen där det handlade om en ensamstående förälder var det majoriteten av gångerna en ensamstående moder, vilket gjorde att nämnden omhändertog fler barn med en ensamstående moder, än en fader, då det sistnämnda inte var vanligt förekommande under åren 1927-1928 i Karlstad stad.¹⁰³ Detta var inte heller bara vanligt för dessa år eller för just Karlstad, då det till och med tillkom en lag 1917 för just barn födda utom äktenskapet, som därmed även berörde ogifta mödrar. Ogifta mödrar kom att bli statens intresse, eftersom barnen behövde en försörjare och mannen (som hade ansvaret för försörjningen) inte var med i bilden.¹⁰⁴ Dessutom var ogifta mödrar fortfarande stigmatiserade under 1920-talet och det kunde ha bidragit till att samhället samt barnavårdsnämnden ansåg att dessa mödrar var olämpliga föräldrar.¹⁰⁵ Att en ensamstående moder inte gav sitt barn tillräckligt med vård på grund av att hon arbetade och således brast i sin roll som husmor, var inte heller egendomligt i barnavårdsnämndens anteckningar enligt Swärd.¹⁰⁶ Sundkvist visar även hon på hur ogifta mödrar beskrevs som olämpliga fostrare som gav ett dåligt inflytande till sina barn samt

¹⁰¹ Swärd (1993), s. 25.

¹⁰² Sundkvist (1994), s. 52-56.

¹⁰³ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

¹⁰⁴ Bergman (2003), s. 232-233.

¹⁰⁵ Eckeryd (2017), s. 16-17.

¹⁰⁶ Swärd (1993), s. 81-82.

människor hon omgav sig med.¹⁰⁷ Vilket sannolikt påverkade barnavårdsnämndens beslut och agerande i enskilda fall.

En av förklaringarna till att kvinnor hade det svårt som ensamstående mödrar var att de tjänade mycket mindre än männen, en annan var att fadern i flera fall var okänd eller inte betalade underhåll, det trots den lag som skulle hjälpa ogifta mödrar med detta. Att barnavårdsnämnden misslyckades med att driva in underhåll kunde bero på flera saker, men kontrollen över de ogifta mödrarna kvarstod oavsett, i form av hembesök och kontakt med myndigheter.¹⁰⁸

När föräldern beskrevs negativt var det modern som oftast beskrevs som ”oförmögen”, utan någon större förklaring till varför det var så, mer än att hon kanske var fattig. Fadern kunde beskrivas som ”supig”, ”bråkig” och/eller ”brutal” av barnavårdsnämnden. Vilket enligt Sundkvist var signifikant för en dålig far, drack för mycket alkohol och kunde inte försörja sin familj.¹⁰⁹ Föräldrarna beskrevs alltså olika av nämnden, dock syntes inte detta på samma sätt om föräldrarna bodde ihop. I de fall där bägge föräldrarna bodde ihop och deras barn omhändertogs av nämnden var de oftast för fattiga för att vårda barnet/barnen.¹¹⁰ Nämnden ingrep alltså med samma åtgärder mot föräldrarna, men med olika motiv. Dock var barnavårdsnämndens huvuduppgift att se till barnens bästa och hindra dessa från vanvård, men då vanvård såg olika ut beroende på genus agerade barnavårdsnämnden olika i olika fall. Det som är viktigt att komma ihåg här är att kärnfamiljsidealet var starkt i Sverige under denna tid, bröt personer detta ideal ansågs de vara avvikande och det straffade sig.¹¹¹ Detta familjeideal förespråkade alltså inte ensamstående föräldraskap, vilket kan ha påverkat barnavårdsnämndens beslut och hur de omhändertog barn från deras föräldrar.

Denna typ av undersökning kan göras på flera olika sätt, och uppsatsen i sig öppnar upp dörrar för fortsatta studier inom området. En kvantitativ studie kan göras och då exempelvis jämföra resultaten, hur många flickor respektive pojkar som omhändertogs för vissa typer av vanvård. Det går även att undersöka barnavårdsnämndens arbete i olika kommuner och jämföra resultaten. I den här uppsatsen ligger huvudfokus på genus, men för en mer omfattande studie går det att undersöka materialet ur ett klassperspektiv, etnicitet med flera. En undersökning med religiösa aspekter och hur det påverkade samhällets normer, således barnavårdsnämndens arbete ur ett religionsperspektiv, kan också genomföras. Något som kan vara intressant är även att jämföra olika tidsperioder, avgränsa de olika tidsperioderna med några år, sedan hoppa några år framåt i tiden för att undersöka om det fanns någon skillnad i nämndens arbete och diverse lagar.

¹⁰⁷ Sundkvist (1993), s. 129-130.

¹⁰⁸ Bergman (2003), s. 15-16, 193-196, 251-253.

¹⁰⁹ Sundkvist (1994), s. 62-63.

¹¹⁰ Karlstads kommunarkiv, Barnavårdsnämnden Karlstad stad 1863-1970, Serie A1 Barnavårdsnämndens protokoll, volym 18 1927, volym 19 1928. Serie F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

¹¹¹ Eckeryd (2017), s. 368-369.

Sammanfattning

Den här uppsatsen har gjorts i syfte att bidra med kunskap om barnavårdsnämndens arbete i Karlstad 1927–1928, ur ett genusperspektiv. Studien har således ett lokalt fokus och är vidare en kvalitativ studie av protokoll och utredningsprotokoll från Karlstads kommunarkiv. Valet av år är gjort med barnavårdslagarna 1902, 1917 och 1924 i åtanke. Åren 1927–1928 bör dessa lagar ha konsoliderats i den praktiska verksamheten, och de valda åren bör alltså vara någorlunda representativa för den juridiska situation som rådde innan nästa lagändring kom på 1960-talet. Uppsatsen besvarar frågorna om vilka fall barnavårdsnämnden ägnade sig åt 1927–1928, om man tolkade begreppet vanvård olika för pojkar respektive flickor, om nämnden ingrep på olika sätt eller på olika grunder, om fallet innehöll en moder eller en fader, och sist vad detta kan säga oss om hur tidens ideal och normer påverkade barnavårdsnämndens agerande.

Resultatet av undersökningen visar på tydliga skillnader i barnavårdsnämndens hantering av pojkar och flickor. När man ingrep mot pojkar var det oftast för att de stal och skolkade från skolan, medan flickor blev föremål för ingripanden för att de, med nämndens språkbruk, ”övade otukt med män”. Barnavårdsnämndens åtgärder låg i linje med rådande barnavårds lagar, men bakgrunden till åtgärderna kunde se olika ut beroende på vilka barn fallet gällde och deras livssituation. I fall med en ensamstående förälder handlade det i majoriteten av fallen om en moder, arbetande eller arbetslös, som inte hade råd att ta hand om sina barn. Fäderna var många gånger döda/okända och/eller inte betalade underhåll, trots den lag från 1917 som stiftats för att lösa det problemet. I de fall där barnet hade två sammanboende föräldrar var dessa ofta för fattiga för att försörja/vårda sina barn, som då omhändertogs av nämnden för samhällsvård. I de fallen syntes inga tydliga genusskillnader i hur barnavårdsnämnden ingrep. För övrigt var linjen mellan kontroll, övervakning och hjälp av barnavårdsnämnden och andra myndigheter hårt. Huruvida barnen skulle räddas eller bli straffade för sin vanvård var också oklart. Slutligen var det, utifrån de rön som framförts i tidigare forskning, troligt att dåtidens syn på den ideala barndomen, kärnfamiljen och folkhemmet påverkade myndigheter, inklusive barnavårdsnämnden. Nämnden utgick från en mall och arbetade för att ”rätta in folk i ledet”. De som betedde sig ”avvikande” blev straffade eller skulle korrigeras, både barnen och deras föräldrar.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor:

Karlstads kommunarkiv (KK)

Karlstad stad 1863-1970

Barnavårdsnämnden

A1 Protokoll med bilagor, volym 18 1927, volym 19 1928.

F6 Utredningsprotokoll, volym 1 1925-1938, volym 2 1928-1936.

Offentligt tryck:

SOU 2009:99 Vanvård i social barnavård under 1900-talet.

SfU 1973:32 Socialförsäkringsutskottets betänkande nr 32 år 1973.

Litteratur:

Berglund, Louise & Ney, Agneta (2015). *Historikerns hantverk: om historieskrivning, teori och metod*. Lund: Studentlitteratur 1. uppl.

Bergman, Helena (2003). *Att fostra till föräldraskap: Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900-1950*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis: 2003.

Eckeryd, Robert (2017). *Acceptans eller utstötning? ogifta mödrar i Ångermanland 1860–1940*. Umeå: Umeå universitet.

Karlsson, Jessica (2006). "Den ideala barndomens avvikare: Nyköpings barnavårdsnämnds tillämpande av 1902 års vanartslag 1907-1916 ur ett maktperspektiv". Norrköping: Linköpings universitet.

Nationalencyklopedin (u.å.), "Aga". <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/aga> (hämtad 03/04-22)

Sundkvist, Maria (1994). *De vanartade barnen: mötet mellan barn föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925*. Uppsala: Hjelm 1994.

Svenska Akademiens ordbok (online tryckt version från 1898), "Aga".

https://svenska.se/saob/?id=A_0787-0003.8q3t&pz=7 (hämtad 03/04-22).

Svensson, Gustav (2012). *Högsta förvaltningsdomstolen och tvångsvården: om betydelsen i rättssäkerhetshänseende av domstolens domar angående LVU och LVM*. Stockholm: Norstedts juridik 2012.

Swärd, Hans (1993). *Mångenstädes svårt vanartad...: om problemen med det uppväxande släktet*. Floda: Zenon 1993.

